

Het belang van de federale culturele instellingen voor het cultuurbeleid in Vlaanderen. Visie over een werkbare structuur.

De Raad voor Cultuur biedt een advies aan over de eventuele ideale structuur voor de federale culturele en wetenschappelijke instellingen. Dit advies werd gevraagd door het Vlaams Parlement. Het gaat verder in op de visie van de Raad in het memorandum van juni 2004. Hierin stelde de Raad dat de federale culturele instellingen van kapitaal belang zijn in het cultuurbeleid van Vlaanderen¹.

Inleiding

In dit advies focust de Raad op de grote federale culturele instellingen die raakvlakken hebben met een kunsten- en erfgoedbeleid. Concreet gaat het om **de drie federale culturele instellingen**: de Koninklijke Muntshouwborg, het Paleis voor Schone Kunsten en het Nationaal Orkest van België **en om zeven van de elf federale wetenschappelijke instellingen**, met name: het Algemeen Rijksarchief, de Koninklijke Bibliotheek van België, het Studie – en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij, het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, de Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, de Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België en het Koninklijk Museum voor Midden Afrika.² Ook het Koninklijk Legermuseum hoort in deze lijst thuis, ofschoon men, wat deze instelling betreft, dient rekening te houden met de specifieke situatie dat het museum ressorteert onder de bevoegdheid van de Minister van Landsverdediging

De ontwikkeling van het statuut van deze instellingen is in zekere mate een afspiegeling van de ontwikkeling van de Belgische staatsstructuren en de overgang van de unitaire naar de federale staat. Hun huidige specifieke status werd vastgelegd in de bijzondere wet van 8 augustus 1980 (geconsolideerde wetgeving).³

Vooraf sinds de jaren 80 volgden de reorganisaties elkaar op, onder meer om de autonomie van de instellingen te verhogen. Er werd ook een functionele groepering doorgevoerd waarbij een evenwicht werd nagestreefd tussen een eenvormigheid van bestuur van de instellingen en het valoriseren van hun specificiteit.⁴

De wetenschappelijke instellingen vallen momenteel onder de verantwoordelijkheid van de minister van Wetenschapsbeleid, de culturele instellingen onder die van de Eerste Minister. Er is echter een overkoepelende administratie, de Programmatorische Federale Overheidsdienst Wetenschapsbeleid, die een belangrijke coördinerende en beleidsvoorbereidende taak heeft.

De wetenschappelijke instellingen hebben het statuut van dienst met afzonderlijk beheer.⁵

¹ Raad voor Cultuur, De toekomst van Vlaanderen, Vragen voor een Vlaams Cultuurbeleid, Memoranda 2004 voor de nieuwe Vlaamse Regering, juni 2004, D/2004/3241/168, blz. 23.

² De andere wetenschappelijke instellingen zoals het Koninklijk Belgisch Instituut voor Natuurwetenschappen, het Belgische Instituut voor Ruimte-aëronomie, het Koninklijk Meteorologisch Instituut van België en de Koninklijke Sterrenwacht van België worden niet in het advies opgenomen.

³ Art. 6bis, § 2. De federale overheid is echter bevoegd voor:

4° de federale wetenschappelijke en culturele instellingen, met inbegrip van hun onderzoeksactiviteiten en hun activiteiten van openbare dienstverlening. De Koning wijst deze instellingen bij in Ministerraad overlegd besluit aan. Het eensluitend advies van de Gemeenschaps- en Gewestregeringen is vereist voor elke latere wijziging van dit besluit;

⁴ Voor wat de genoemde instellingen betreft, verwijzen we naar de pool Documentatie, waaronder Algemeen Rijksarchief, Koninklijke Bibliotheek van België, Studie – en Documentatiecentrum Oorlog en Hedendaagse Maatschappij; de pool Kunst, waaronder Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium, Koninklijke Musea voor Kunst en Geschiedenis, Koninklijke Musea voor Schone Kunsten van België en de pool Wetenschappen waaronder Koninklijk Museum voor Midden Afrika.

⁵ Dat statuut verschaft de instellingen bestuursautonomie op budgettaire en boekhoudkundig vlak krachtens het meer algemene raamwerk van het statuut van Staatsdienst met afzonderlijk bestuur.

Het Paleis voor Schone Kunsten is een naamloze vennootschap naar publiek recht met maatschappelijk oogmerk. Het Nationaal Orkest en de Koninklijke Muntshouwborg zijn instellingen van openbaar nut.

Uitgangspunt: deze instellingen zijn potentieel van kapitaal belang in het cultuurbeleid van Vlaanderen.

De verzamelingen en de gegevens die de federale wetenschappelijke instellingen bezitten, zijn uniek, kostbaar en vaak onvervangbaar. Bovendien hebben de instellingen een taak van openbare dienstverlening (vb. begeleiding van leerlingen en studenten, onthaal van bezoekers en ter beschikking stellen van informatie voor een ruim publiek).

De Federale Culturele Instellingen verzorgen een gevarieerd aanbod aan publieksgerichte activiteiten met vaak een internationale weerklank.

Kortom de federale culturele en de bovengenoemde wetenschappelijke instellingen vervullen een belangrijke rol in het artistieke, museale en bibliografische erfgoed en op het terrein van levenslang leren, wetenschappelijk onderzoek, vrijetijdsbesteding en toerisme. In het buitenland hebben de federale wetenschappelijke instellingen, juist omwille van de collecties die ze beheren en het wetenschappelijk onderzoek dat ze verrichten, een grote naam bekendheid. Ze behoren tot de topinstellingen op Europees niveau.

Probleemstelling: gebrek aan structurele samenwerking

Er is een duidelijk verschil in dynamiek tussen het beleid van de gemeenschappen op het gebied van kunsten en erfgoed en het beleid van de federale overheid betreffende de culturele en wetenschappelijke instellingen.

De gemeenschappen hebben de voorbije dertig jaar niet stil gezeten. Zij ontwikkelen een eigen visie op cultuurbeleid met oog voor vernieuwing en brengen die in praktijk. Op het terrein is er een dynamische activiteit en een wisselwerking tussen de verschillende initiatiefnemers, er wordt ervaring opgedaan, er ontstaan nieuwe inzichten, nieuwe tendensen, er wordt maatschappelijke waardering gegeven aan bepaalde activiteiten en initiatieven. Kortom er wordt een cultuurbeleid ontwikkeld met welomschreven doelstellingen waar financiële en personele middelen tegenover staan.

Op het federale niveau is dergelijke dynamiek afwezig, wat onder meer te verklaren is door het feit dat de bevoegdheid voor cultuur werd overgeheveld naar de gemeenschappen behalve een aantal zogenaamde restbevoegdheden waaronder deze over de federale culturele en wetenschappelijke instellingen. Sterker nog, de initiatieven die de gemeenschappen ontwikkelen worden doorgaans federaal weinig ernstig genomen, alsof alles zich maar in de marge afspeelt, en dus als ondergeschikt kan worden aangezien. Bovendien worden de federale wetenschappelijke instellingen meer beschouwd als onderzoekscentra en veel minder als culturele organisaties met museale opdrachten en een publieksfunctie. Dit weerspiegelt zich in het personeelsbeleid. Aanwervingen en bevorderingen gebeuren op basis van wetenschappelijke curricula en verdiensten. Een carrière in een federaal museum vereist vooral wetenschappelijke bagage. Maar niet alleen in het personeelsbeleid, ook in de algemene politiek van de instellingen zien we dat er totaal andere accenten worden gelegd. Zo is er van de inhaalbeweging betreffende registratie, digitalisering en beheer die zich in de Vlaamse musea heeft doorgezet, vrijwel geen spoor terug te vinden in het beleid van de FWI's.

Dit betekent niet dat de federale overheid geen inspanningen doet. Zij beheert haar culturele en wetenschappelijke instellingen als een goede huisvader, niet meer maar ook niet minder. Zij treedt evenwel niet op als gesprekspartner bij de gemeenschappen. Zij pikt evenmin in op nieuwe tendensen en evoluties die elders (en vooral bij de gemeenschappen) opgang maken (in hoofdzaak wat betreft behoud, beheer en inventarisatie). De knowhow die in de FWI's beschikbaar is, wordt bijgevolg deels onbenut gelaten. In het Witboek over de modernisering

van de federale wetenschappelijke instellingen, dat in 2002 verscheen⁶, werden een aantal pijn- en knelpunten aangegeven en werden een aantal belangrijke initiatieven aangekondigd maar tot dusver is er van concrete realisaties bijzonder weinig te merken.

Nochtans worden in de praktijk goede initiatieven genomen. Het Brusselse Kunstenoverleg en zijn Franstalige tegenhanger Le Plateforme Artistique de Bruxelles stimuleren gemeenschappelijke programma's tussen de BOZAR, de Munt en het Kaaitheater. Vlaamse gezelschappen werken samen met en maken gebruik van de podia van de federale culturele instellingen. Zonder het cultuurbeleid van de gemeenschappen dat dynamiek mogelijk maakt, zouden de podia van de BOZAR en de Munt minder benut worden. Het gaat hier duidelijk om een win-win situatie voor beiden.

Voor de musea is de situatie enigszins anders. Zij beschikken over belangrijke eigen collecties en zijn niet afhankelijk van de dynamiek van de gemeenschappen. Maar ook zij doen de laatste tijd inspanningen om de communicatie en publieksvriendelijkheid te verbeteren.

Zo werden de nocturnes van de Brusselse musea (een initiatief van de Brusselse Museumraad) geïnspireerd door de musea van de gemeenschappen.

Dergelijke initiatieven komen tot stand dankzij de dynamiek van mensen actief in de federale culturele instellingen. De instellingen worden daar niet op beoordeeld noch beloofd door de federale overheid. De federale wetenschappelijke instellingen nemen dan ook weinig initiatief om de dialoog met de gemeenschappen te verbeteren. Een samenwerking met de gemeenschappen is voor hen geen beleidspunt noch een actiepoint, dit in tegenstelling met de gemeenschappen die wél uitdrukkelijk vragende partij zijn.

De samenwerking blijft momenteel al te vaak alleen beperkt tot publieksgerichte activiteiten. Hierdoor gaan kansen verloren. Zo gebeurt er weinig of niets in het domein van studie, inventarisatie, behoud en beheer. Hier is van wederzijdse beïnvloeding en samenwerking weinig sprake. Dit kan leiden tot situaties waarbij initiatieven die in Vlaanderen werden opgezet onbekend blijven op het federale niveau. En die mogelijk, nog erger, een tijd later door het federale niveau opnieuw van voren af aan worden opgezet.

Recent nog verklaarde de nieuwe directeur van het Museum voor Schone Kunsten van België in een kranteninterview dat hij samenwerking wil in het kader van internationale netwerken. Hij formuleerde tot nu toe enkel informeel zijn interesse in nauwere samenwerking met de gemeenschappen.

In het verleden is ook gebleken dat het Instituut voor het Kunstpatrimonium dat over een eigen fototheek beschikt met argusogen kijkt naar de oprichting van een Vlaams Reproductiefonds. Tevens werd door het Instituut een pleidooi gehouden om alle opleidingen betreffende restauratie en conservatie naar zich toe te trekken en te controleren.

Algemeen kan worden gesteld dat bij de FWI's en bij de overkoepelende administratie de realiteit van het federale samenlevingsmodel niet of nauwelijks aanvaard wordt.

⁶ Horizon 2005. Witboek over de Witboek voor de modernisering van de federale wetenschappelijke instellingen, die onder het gezag staan van de Minister van Wetenschappelijk Onderzoek. Op initiatief van de heer Charles Picqué, Minister van Wetenschappelijk Onderzoek, en van de heer Yvan Ylief, Regeringscommissaris, belast met het Wetenschapsbeleid. Mei 2002.

Naar een visie over een ideale structuur: pleidooi voor een cultureel akkoord met de federale regering

Er moeten initiatieven ontwikkeld worden om het wantrouwen en de achterdocht, die de huidige relaties kenmerken, om te zetten in vertrouwengevende constructieve samenwerkingen. De verschillende overheden moeten elkaar met open vizier tegemoet treden. Hierbij dienen vooral de gemeenschappelijke uitgangspunten en interesses (zorg, respect en beheer van een belangrijke cultuurerfenis die iedereen evenzeer toebehoort) beklemtoond te worden. Er moet evenzeer vanuit de Vlaamse gemeenschap duidelijk

worden gemaakt dat de belangstelling voor het culturele patrimonium dat door de FWI's wordt beheerd, vooral wordt ingegeven door het besef dat het huidige 'beleid' van 'we kennen en erkennen elkaar niet' op termijn voor alle partners negatief is. Evenzeer dient duidelijk gemaakt dat de Vlaamse Gemeenschap respect opbrengt voor de misschien bijzonder eigenaardige constructie, waarbij de belangrijkste cultuurmateries gefederaliseerd zijn maar de bevoegdheden van de federale wetenschappelijke en culturele instellingen tot de federale restbevoegdheden blijven behoren. Anders gezegd, dat het de Vlaamse gemeenschap er niet om te doen is om de eigenheid en de autonomie van de federale culturele en wetenschappelijke instellingen in vraag te stellen. De Vlaamse gemeenschap is echter vragende partij om betrokken te worden bij het beheer van deze instellingen.

Het is belangrijk te zoeken naar een oplossing die het mogelijk maakt dat het patrimonium, de kennis en de expertise aanwezig in de federale instellingen enerzijds en de dynamiek en de vernieuwing op gang gebracht door het cultuurbeleid van de gemeenschappen anderzijds elkaar vinden, ondersteunen en versterken.

In het memorandum pleitte de Raad uitdrukkelijk voor een cultureel akkoord tussen de gemeenschappen om de samenwerking op het gebied van de culturele initiatieven die wegens hun activiteiten uitsluitend tot de bevoegdheid van de gemeenschappen behoren, mogelijk te maken. De Raad voegt hier nu met evenveel aandrang een pleidooi aan toe voor een cultureel samenwerkingsakkoord tussen de Staat en de Gemeenschappen.

De Raad wijst erop dat een expliciet wettelijk kader deze mogelijkheid aanreikt. Het betreft de bijzondere wet van 8 augustus 1980⁷ waarin artikel 92bis §1 stelt:

“ De Staat, de Gemeenschappen en de Gewesten kunnen samenwerkingsakkoorden sluiten die onder meer betrekking hebben op de gezamenlijke oprichting en het gezamenlijk beheer van gemeenschappelijke diensten en instellingen, op het gezamenlijk uitoefenen van eigen bevoegdheden, of op de gemeenschappelijke ontwikkeling van initiatieven. Over de samenwerkingsakkoorden wordt onderhandeld en zij worden gesloten door de bevoegde overheid. De akkoorden die betrekking hebben op de aangelegenheden die bij decreet worden geregeld, alsmede de akkoorden die de Gemeenschap of het Gewest zouden kunnen bezwaren of Belgen persoonlijk zouden kunnen binden, hebben eerst gevolg nadat zij instemming hebben verkregen bij decreet. De akkoorden die betrekking hebben op de aangelegenheden die bij wet worden geregeld, alsmede de akkoorden die de Staat zouden kunnen bezwaren of Belgen persoonlijk zouden kunnen binden, hebben eerst gevolg nadat zij instemming hebben verkregen bij wet.”

Deze samenwerking moet ertoe leiden dat de gemeenschappen betrokken worden bij het definiëren van het culturele en wetenschappelijke beleid van de federale instellingen. Dat beleid kan dan onderdeel worden van het eigen cultuur- en wetenschapsbeleid. Tevens moet

⁷ Geconsolideerde wetgeving: Bijzondere wet van 8 augustus 1980 tot hervorming van de instellingen <W 1988-08-08/30, art. 15, 002; Inwerkingtreding: 1989-01-01> en <W 1993-07-16/30, art.61, 006; Inwerkingtreding: 1993-07-30>

de mogelijkheid worden gecreëerd om financiële hefboven te ontwikkelen ter ondersteuning van projectmatige samenwerking tussen Vlaamse instellingen en federale.

De federale culturele en wetenschappelijke instellingen zullen op die manier een plaats krijgen in het cultuurbeleid van de gemeenschappen om zo te kunnen fungeren als plaats voor toenadering en samenwerking. Omgekeerd krijgen op die manier de federale wetenschappelijke en culturele instellingen opnieuw voeling met de culturele politiek en realisaties van de gemeenschappen.

Tevens pleit de Raad ervoor dat in de overlegorganen van de federale instellingen (de Beheerscommissies) vertegenwoordigers van de Gemeenschappen worden opgenomen zodat de dialoog geïnstitutionaliseerd wordt.